ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
L. A. GEELHOED
της 12ης Ιουλίου 2001 [1]

I — Τα πραγματικά περιστατικά, το νομικό πλαίσιο και το προδικαστικό ερώτημα

1. Το Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien (Αυστρία) ζήτησε από το Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, να αποφανθεί επί της ερμηνείας του άρθρου 104, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (στο εξής: Κανονισμός Διαδικασίας), στην περίπτωση που ένα κράτος μέλος δεν έχει θεσπίσει ειδικές εθνικές ρυθμίσεις σχετικές με την εκκαθάριση των εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, αλλά επιδικάζει στον νικήσαντα διάδικο κατ' αποκοπή ποσό υπολογιζόμενο βάσει των διαδικασιών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και ανεπαρκές για την κάλυψη των πραγματικών εξόδων της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

2. Το άρθρο 104, παράγραφος 5, πρώτο εδάφιο, του Κανονισμού Διαδικασίας, στην κωδικοποιημένη του μορφή της 6ης Μαρτίου 1999 [2], έχει ως εξής: «Τα εθνικά δικαστήρια είναι αρμόδια να αποφασίζουν επί των εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως».

3. Με την απόφαση της 7ης Μαΐου 1998 στην υπόθεση Clean Car Autoservice [3], το Δικαστήριο απάντησε σε ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα που του είχε υποβάλει το Verwaltungsgerichtshof (Αυστρία) στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Clean Car Autoservice GmbH (στο εξής: Clean Car) και του Landeshauptmann von Wien (πρωθυπουργού του ομοσπονδιακού κράτους της Βιέννης) κατόπιν της απορρίψεως, εκ μέρους του Landeshauptmann, δηλώσεως που υπέβαλε η Clean Car προς άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας, για τον λόγο ότι αυτή είχε διορίσει διαχειριστή άτομο που δεν κατοικούσε στην Αυστρία. Το σημείο 2 του διατακτικού της εν λόγω αποφάσεως έχει ως εξής:

«Αντίκειται προς το άρθρο 48 της Συνθήκης [ΕΚ] το να προβλέπει ένα κράτος μέλος ότι ο ιδιοκτήτης μιας επιχειρήσεως, που ασκεί, στο έδαφος του κράτους αυτού, βιοτεχνικές, εμπορικές ή βιομηχανικές δραστηριότητες, δεν μπορεί να διορίσει ως διαχειριστή πρόσωπο που δεν κατοικεί στο εν λόγω κράτος.»

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

2 — ΕΕ C 65, σ. 1. Κατόπιν της τροποποιήσεως του Κανονισμού Διαδικασίας (ΕΕ L 122, σ. 43), της 16ης Μαΐου 2000, το άρθρο 104, παράγραφος 5, κατέστη το άρθρο 104, παράγραφος 6. Οι παρούσες προτάσεις στηρίζονται στην ισχύουσα αρίθμηση.

3 — C-350/96, Συλλογή 1998, σ. I-2521.

4. Όσον αφορά τα δικαστικά έξοδα, με τη σκέψη 44 της αποφάσεως Clean Car Autoservice το Δικαστήριο απεφάνθη ως εξής:

«[...] Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.»

5. Με απόφαση της 24ης Ιουνίου 1998, το Verwaltungsgerichtshof ακύρωσε την εθνική διοικητική απόφαση ως παράνομη και επιδίκασε στην Clean Car 12 860 αυστριακά σελίνια (ATS) ως δικαστικά έξοδα.

6. Από τη δικογραφία προκύπτει ότι η απόφαση του Verwaltungsgerichtshof σχετικά με την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων στηρίζεται στον Verwaltungsgerichtshofgesetz (νόμο σχετικά με το Verwaltungsgerichtshof, στο εξής: VwGG) του 1985 [4] και στη Verordnung des Bundeskanzlers über die Pauschalierung der Aufwandersätze im Verfahren vor dem Verwaltungsgerichtshof (απόφαση του ομοσπονδιακού καγκελλαρίου του 1994 σχετικά με την κατ' αποκοπή απόδοση των δικαστικών εξόδων που ανακύπτουν κατά τη διαδικασία ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof) του 1994 (στο εξής: απόφαση του 1994) [5].

7. Στη διαδικασία ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof, ο νικήσας διάδικος έχει δικαίωμα αναζητήσεως των δικαστικών εξόδων μόνον εφόσον αυτό προβλέπεται στα άρθρα 47 έως 60 του VwGG. Στις περιπτώσεις που τα άρθρα αυτά δεν προβλέπουν τίποτε συγκεκριμένο, το άρθρο 58 του VwGG ορίζει ότι κάθε διάδικος φέρει τα έξοδά του. Ο VwGG περιέχει μια κανονιστική ρύθμιση βάσει της οποίας, για ορισμένες σταθερές δαπάνες της δίκης και κάποια άλλα έξοδα, επιδικάζεται κατ' αποκοπή ποσό που καθορίζεται με την απόφαση του 1994. Βάσει του ποσού αυτού επιδικάστηκε στην Clean Car το ποσό των 12 860 ATS. Ο VwGG και η απόφαση του 1994 δεν προβλέπουν διαφορετικό σύστημα για τα δικαστικά έξοδα της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

8. Με δικόγραφο που κατέθεσε στις 18 Φεβρουαρίου 1999, η Clean Car άσκησε ενώπιον του Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien αγωγή κατά του Stadt Wien (Δήμου Βιέννης) και της Republik Österreich (Αυστριακού Δημοσίου) με την οποία ζήτησε την καταβολή αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου, ύψους 60 000 ATS εντόκως προς 5 % ετησίως από τις 8 Μαΐου 1998, για τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που οδήγησε στην έκδοση της αποφάσεως του Δικαστηρίου Clean Car Autoservice. Με πρόσθετο υπόμνημα της 17ης Μαΐου 1999, η Clean Car στήριξε το αίτημά της στη θεωρία της ευθύνης του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου.

9. Κατόπιν τούτου, το Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien, με διάταξη της 26ης Νοεμβρίου 1999 που πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 9 Δε-

4 — BGBl. αριθ. 10/1985.

5 — BGBl. αριθ. 416/1994.

κεμβρίου 1999, υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο ερώτημα:

«Πώς πρέπει να ερμηνευθεί το άρθρο 104, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, όταν, όπως εν προκειμένω, ένα κράτος μέλος (η Αυστρία) δεν έχει θεσπίσει καμία εθνική ρύθμιση που να προβλέπει ότι τα εθνικά δικαστήρια αποφαίνονται επί των δικαστικών εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως και ότι επιδικάζουν τα έξοδα αυτά ή τα κατανέμουν μεταξύ των διαδίκων;»

10. Η Clean Car, οι εναγόμενοι Δήμος Βιέννης και Αυστριακό Δημόσιο, η Αυστριακή Κυβέρνηση και η Επιτροπή κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις. Η επ' ακροατηρίου συζήτηση πραγματοποιήθηκε στις 10 Μαΐου 2001.

II — Επί του παραδεκτού

11. Οι εναγόμενοι αμφισβήτησαν το παραδεκτό της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Ο Δήμος Βιέννης ισχυρίζεται ότι η ζητούμενη ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου δεν έχει καμιά σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης. Θεωρεί ότι, για την έκδοση αποφάσεως επί της αγωγής της Clean Car της 18ης Φεβρουαρίου 1999, δεν απαιτείται ερμηνεία του άρθρου 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας. Κατά την άποψή του, το εθνικό δικαστήριο δεν αναγνώρισε τη διεύρυνση των ισχυρισμών με το πρόσθετο υπόμνημα της 17ης Μαΐου 1999, οπότε, για έναν ακόμη λόγο, δεν απαιτείται η ερμηνεία της προπαρατεθείσας διατάξεως. Ακολούθως, ο Δήμος Βιέννης υποστηρίζει ότι το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας περιέχει απλώς κανόνα περί αρμοδιότητας. Η διάταξη αυτή δεν αναφέρει αν υφίσταται δικαίωμα αναζητήσεως των δικαστικών εξόδων ούτε ποιο πρέπει να είναι το ποσό των αποδοτέων εξόδων. Το Αυστριακό Δημόσιο εκτιμά επιπλέον ότι το Δικαστήριο, με την απόφασή του Clean Car Autoservice, δεν αποφάνθηκε επί των δικαστικών εξόδων της Clean Car, αλλά άφησε το εθνικό δικαστήριο να αποφασίσει επ' αυτού. Εν τω μεταξύ, το Verwaltungsgerichtshof επιδίκασε στην Clean Car κάποιο ποσό ως δικαστικά έξοδα, οπότε η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας είναι άνευ αντικειμένου.

12. Κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 234 ΕΚ συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, απόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Δεν είναι δυνατόν να προβληθεί άρνηση απαντήσεως σε προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε εθνικό δικαστήριο παρά μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ζητούμενη ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης [6].

6 — Βλ. την πρόσφατη απόφαση της 17ης Μαΐου 2001, C-340/99, TNT Traco (Συλλογή 2001, σ. I-4109, σκέψεις 30 και 31).

13. Κατά την άποψή μου, εν προκειμένω υφίσταται τέτοια σχέση. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το Landesgericht καλείται να αποφανθεί επί πραγματικής διαφοράς σχετικής με την απόδοση των εξόδων της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας αφορά σαφώς την εκκαθάριση των εξόδων αυτών, οπότε σχετίζεται με τη διαφορά της κύριας δίκης. Το επιχείρημα ότι η διάταξη αυτή ρυθμίζει απλώς την κατανομή αρμοδιοτήτων εμπίπτει στην ουσία της διαφοράς. Το γεγονός ότι, εν τω μεταξύ, επιδικάστηκαν στην Clean Car δικαστικά έξοδα δεν ασκεί επιρροή, διότι η Clean Car αμφισβητεί, στην κύρια δίκη, τη βάση υπολογισμού και το ποσό των εξόδων που της επιδικάστηκαν, επικαλούμενη ακριβώς το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας.

14. Επομένως, θεωρώ ότι η αίτηση που υπέβαλε το Landesgericht για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

III — Επί της ουσίας

Α — *Επιχειρήματα των διαδίκων*

15. Η Clean Car προτείνει στο Δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας υπό την έννοια ότι αντιβαίνει σ' αυτό εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως αυτή του αυστριακού δικαίου, που δεν προβλέπει τίποτε όσον αφορά την εκκαθάριση των εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Δεδομένου ότι, εν προκειμένω, διαπιστώθηκε ότι οι αυστριακές αρχές παρέβησαν διάταξη του κοινοτικού δικαίου έχουσα άμεσο αποτέλεσμα, στο ερώτημα ποιος πρέπει να φέρει τα έξοδα της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να δοθεί απάντηση λαμβανομένων υπόψη των προϋποθέσεων θεμελιώσεως της ευθύνης του Δημοσίου, όπως τις έθεσε το Δικαστήριο [7] και το αυστριακό δίκαιο [8], καθώς και των σχετικών με την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων διατάξεων των άρθρων 72 και 73 του Κανονισμού Διαδικασίας, όπως αυτά ερμηνεύθηκαν με τη νομολογία του Δικαστηρίου.

16. Η ισχύουσα αυστριακή ρύθμιση σχετικά με την απόδοση και την κατανομή των δικαστικών εξόδων δεν επικεντρώνεται ρητά στη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως του άρθρου 234 ΕΚ· ειδικότερα, η απόδοση κατ' αποκοπή ποσού για τα δικαστικά έξοδα ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof δεν επαρκεί υπό την έννοια του άρθρου 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας. Συνεπώς, σύμφωνα με την Clean Car, η σχετική με τα δικαστικά έξοδα εθνική κανονιστική ρύθμιση δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής, καθότι δεν καλύπτει τα πρόσθετα έξοδα της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως του άρθρου 234 ΕΚ. Η αντίθετη άποψη θα είχε ως αποτέλεσμα να καθίσταται κενό περιεχόμενου το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας στις περιπτώσεις που το δίκαιο κράτους μέλους δεν προβλέπει την εκκαθάριση των πρόσθετων εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικα-

7 — Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, Francovich κ.λπ. (Συλλογή 1991, σ. I-5357).

8 — Παραπέμπω στο άρθρο 23 του Bundesverfassungsgesetz (ομοσπονδιακού συνταγματικού νόμου) και στο άρθρο 1 του Amtshaftungsgesetz (νόμου περί ευθύνης της διοικήσεως).

στικής αποφάσεως, η οποία έχει τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος ως προς τη δίκη ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου.

17. Η Clean Car θεωρεί ότι η ερμηνεία αυτή αντιβαίνει επίσης στα άρθρα 72 και 73 του Κανονισμού Διαδικασίας, τα οποία προβλέπουν ως έξοδα που μπορούν να αναζητηθούν τα αναγκαία έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν οι διάδικοι λόγω της δίκης, και ιδίως τα έξοδα αμοιβής των εκπροσώπων, συμβούλων ή δικηγόρων. Η Clean Car εκτιμά επίσης ότι η εφαρμογή της αυστριακής νομοθεσίας και μόνον αντίκειται στις αρχές που αναγνώρισε το Δικαστήριο όσον αφορά το ποσό των εξόδων που μπορούν να αναζητηθούν.

18. Οι εναγόμενοι και η Αυστριακή Κυβέρνηση προτείνουν στο Δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας υπό την έννοια ότι η εθνική νομοθεσία που εφαρμόζεται στην κύρια δίκη ρυθμίζει την εκκαθάριση των εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως και ότι η διάταξη αυτή ουδόλως υποχρεώνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν κανονιστικές ρυθμίσεις βάσει των οποίων ο νικήσας διάδικος αποκτά δικαίωμα αναζητήσεως των εξόδων στα οποία πράγματι υποβλήθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

19. Η Επιτροπή παρατηρεί ότι, σύμφωνα με το γράμμα του άρθρου 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Εντούτοις, όταν το εθνικό δικαστήριο αποφαίνεται επί των δικαστικών εξόδων, πρέπει να λαμβάνει υπόψη την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την οποία απαγορεύεται κάθε διάκριση μεταξύ της εκκαθαρίσεως των εξόδων της δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως και της εκκαθαρίσεως των εξόδων σε παρεμφερείς διαδικασίες επί παρεμπιπτόντων ζητημάτων ενώπιον εθνικών δικαστηρίων.

B — *Εκτίμηση*

20. Κατ' αρχάς, διαπιστώνεται ότι η αίτηση του αιτούντος δικαστηρίου για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά αποκλειστικά την ερμηνεία του άρθρου 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας. Όπως προκύπτει όμως και από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν, το ζήτημα που ανέκυψε χρήζει απαντήσεως με ευρύτερο περιεχόμενο. Κατ' ουσίαν, το ζήτημα που υπολανθάνει στην αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως είναι σε ποιο βαθμό το κοινοτικό δίκαιο υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβλέπουν δικαίωμα αναζητήσεως των πρόσθετων εξόδων στα οποία υποβλήθηκε ο νικήσας στην κύρια δίκη διάδικος λόγω της δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν αρκεί η ερμηνεία του Κανονισμού Διαδικασίας. Το ζήτημα άπτεται της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών. Επομένως, πρέπει να ληφθεί υπόψη η νομολογία του Δικαστηρίου που περιορίζει την αυτονομία αυτή.

21. Εξάλλου, θεωρώ ότι η απάντηση του Δικαστηρίου στο προδικαστικό ερώτημα του Landesgericht πρέπει να παραμείνει εντός

των ορίων που θέτει το ερώτημα αυτό. Το δικονομικό δίκαιο και η αίτηση αποδόσεως πρόσθετων εξόδων λόγω της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δεν μπορούν να εξομοιωθούν εκ των προτέρων με το δίκαιο περί αστικής ευθύνης και με την αίτηση αποκαταστάσεως της ζημίας που υπέστη ιδιώτης λόγω της παραβιάσεως εκ μέρους του κράτους μέλους διατάξεως του κοινοτικού δικαίου έχουσας άμεσο αποτέλεσμα. Μπορεί βεβαίως να θεωρηθεί ότι οι δύο αιτήσεις αλληλεπικαλύπτονται, υπό την έννοια ότι η αίτηση αποδόσεως πρόσθετων δικαστικών εξόδων περιλαμβάνεται στην ευρύτερη αγωγή αποζημιώσεως κατά των δημοσίων αρχών, λόγω παραβάσεως της διατάξεως του κοινοτικού δικαίου έχουσας άμεσο αποτέλεσμα. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Clean Car υποστήριξε ότι η δίκη ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου αφορά κυρίως αίτηση αποδόσεως δικαστικών εξόδων και, επικουρικώς — σε περίπτωση που ο δικαστής δεν δεχθεί την αίτηση πλήρους αποδόσεως των εξόδων —, αγωγή αποζημιώσεως. Όσο κατανοητό και αν είναι το επικουρικό αίτημα και όσο ενδιαφέρουσα και αν είναι η σχετική εκτίμηση του Δικαστηρίου, θεωρώ ότι, στην παρούσα διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, η απάντηση πρέπει να περιοριστεί στις δικονομικές πτυχές και το Δικαστήριο δεν πρέπει να εξετάσει τη θεωρία της ευθύνης των δημοσίων αρχών. Από τη δικογραφία προκύπτει ότι, εκτός από την αίτηση αποδόσεως των δικαστικών εξόδων, η Clean Car άσκησε επίσης άλλες αγωγές περί αναγνωρίσεως της ευθύνης του Αυστριακού Δημοσίου, κατόπιν της εκδόσεως της αποφάσεως Clean Car Autoservice [9]. Ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός ότι από τη διάταξη περί παραπομπής ουδόλως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο χρειάζεται συμπληρωματική ερμηνεία της νομολογίας σχετικά με την αρχή της ευθύνης των δημοσίων αρχών λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου.

22. Το Δικαστήριο ασχολήθηκε με το ζήτημα της κατανομής των δικαστικών εξόδων ήδη στην πρώτη υπόθεση επί της οποίας κλήθηκε να αποφανθεί δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ) [10]. Ο γενικός εισαγγελέας Lagrange προέκρινε, με τις προτάσεις του, τη λύση ότι κάθε διάδικος φέρει τα έξοδά του. Πάντως, το Δικαστήριο έκρινε «ότι, εν προκειμένω, η διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του [cour d'appel de La Haye] [και] ότι, επομένως, εναπόκειται σ' αυτό το δικαστήριο να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων» [11]. Έκτοτε, αποτελεί πάγια νομολογία στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 234 ΕΚ ότι το αιτούν δικαστήριο πρέπει να αποφαίνεται επί των εξόδων, διότι η διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να θεωρείται ότι έχει τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος ως προς την κύρια δίκη. Η λύση αυτή κωδικοποιήθηκε εν τω μεταξύ με το νυν άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας.

23. Από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι, ελλείψει κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να αποφαίνεται επί της εκκαθαρίσεως των δικαστικών εξόδων σύμφωνα με τις διατάξεις του εθνικού δικαίου. Με την από-

9 — Οι δικηγόροι της Clean Car υπολόγισαν ότι το συνολικό ποσό των αποδοτέων εξόδων για την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση Clean Car ανερχόταν σε 435 761 ATS (31 668 ευρώ). Από το ποσό αυτό, η Clean Car ζητεί, ενώπιον του Landesgericht, να της καταβληθούν, κατ' αρχήν, από τους εναγομένους 60 000 ATS.

10 — Απόφαση της 6ης Απριλίου 1962, 13/61, De Geus (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 665).

11 — Προπαρατεθείσα απόφαση De Geus, Rec. 1962, σ. 107.

φαση Bollmann [12], το Δικαστήριο έκρινε ότι, στο τότε στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, η εκκαθάριση των εξόδων και η δυνατότητα αναζητήσεως των αναγκαίων εξόδων στα οποία υποβλήθηκαν οι διάδικοι της κύριας δίκης ρυθμίζονταν από τις διατάξεις εσωτερικού δικαίου που εφαρμόζονταν στην κύρια δίκη. Ο κοινοτικός νομοθέτης ουδέποτε θέσπισε διατάξεις σχετικές με την εκκαθάριση των εξόδων της κύριας δίκης και της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, όπως ουδέποτε θέσπισε, για παράδειγμα, διατάξεις σχετικές με τις αποσβεστικές προθεσμίες και τις προθεσμίες παραγραφής ή σχετικές με το ποσό της ενδεχόμενης αποζημιώσεως.

24. Λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας αυτής και βάσει του άρθρου 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας, θεωρώ σαφές ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί στην κύρια δίκη, βάσει των εθνικών δικονομικών διατάξεων, επί της εκκαθαρίσεως των πρόσθετων εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Το ζήτημα αν υφίσταται δικαίωμα αναζητήσεως του συνόλου των εξόδων πρέπει, κατ' αρχήν, να επιλυθεί βάσει του εθνικού δικαίου.

25. Τα επιχειρήματα της Clean Car όσον αφορά τα άρθρα 72 και 73 του Κανονισμού Διαδικασίας δεν ασκούν επιρροή επ' αυτού. Το άρθρο 72 του Κανονισμού Διαδικασίας θέτει την αρχή της δωρεάν διεξαγωγής της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας, υπό την επιφύλαξη ορισμένων περιοριστικά απαριθμούμενων περιπτώσεων. Η υπό κρίση υπόθεση, όμως, δεν αφορά τα έξοδα που χρέωσε το Δικαστήριο, αλλά τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε η Clean Car λόγω του ότι προσέλαβε δικηγόρο για τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Το άρθρο 73 του Κανονισμού Διαδικασίας διευκρινίζει την έννοια των «εξόδων που μπορούν να αναζητηθούν», αλλά η διάταξη αυτή ασκεί επιρροή μόνο στις περιπτώσεις που αποφαίνεται το Δικαστήριο επί των δικαστικών εξόδων. Όπως ήδη αναφέρθηκε, στο πλαίσιο διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί συναφώς στην κύρια δίκη.

26. Πάντως, το κοινοτικό δίκαιο δεν παρέχει στα κράτη μέλη πλήρη ελευθερία για να αποφανθούν επί της εκκαθαρίσεως των εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως του άρθρου 234 ΕΚ. Κατά πάγια νομολογία, ελλείψει σχετικής κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να θεσπίσει τους διαδικαστικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων προσφυγών που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο. Συναφώς, ο κοινοτικός νομοθέτης οφείλει, ωστόσο, να τηρήσει δύο γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου που αποβλέπουν στο να παράσχουν στον ιδιώτη, στην εσωτερική έννομη τάξη, τα μέσα που του επιτρέπουν να ασκεί τα δικαιώματα που αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο. Σύμφωνα με την πρώτη αρχή, μια προσφυγή λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου δεν μπορεί να ρυθμίζεται λιγότερο ευνοϊκά από παρεμφερείς προσφυγές στηριζόμενες στο εθνικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας). Σύμφωνα με τη δεύτερη αρχή, οι κανόνες του εθνικού δικαίου δεν μπορούν να καθιστούν αδύνατη στην πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων

12 — Απόφαση της 1ης Μαρτίου 1973, 62/72 (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 481, σκέψη 6).

που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας)[13]. Κατά την άποψή μου, η νομολογία αυτή μπορεί επίσης να τύχει εφαρμογής στους κανόνες του εθνικού δικαίου που αφορούν τις αιτήσεις επιδικάσεως δικαστικών εξόδων.

27. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι μόνον το εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να εκτιμά αν πληρούνται, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, οι κοινοτικού δικαίου προϋποθέσεις. Κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς του αυτής, το Δικαστήριο μπορεί να του παράσχει αντικειμενικά κριτήρια για την εφαρμογή και την ερμηνεία των δύο προαναφερθεισών αρχών.

28. Κατά την άποψή μου, το εθνικό δικαστήριο μπορεί, εν προκειμένω, να περιοριστεί στο να εκτιμήσει αν τηρήθηκε η αρχή της ισοδυναμίας. Δυσκολεύομαι να κατανοήσω πώς η κατ' αποκοπή απόδοση των δικαστικών εξόδων μπορεί να συνιστά παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας, την οποία το Δικαστήριο ανέπτυξε κυρίως όσον αφορά τον καθορισμό των προθεσμιών ασκήσεως προσφυγής στο εθνικό δίκαιο. Για τον σκοπό αυτό, πρέπει να αποδειχθεί ότι η εν λόγω εκκαθάριση των εξόδων καθιστά αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση — εν προκειμένω — του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Στην υπό κρίση υπόθεση, όμως, το εθνικό δικαστήριο έκρινε ήδη άκυρη τη διάταξη του εθνικού δικαίου που θεσπίστηκε κατά παράβαση του άρθρου 39 ΕΚ. Στο πλαίσιο της δίκης αυτής, ναι μεν ήταν αναγκαία η ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, αλλά το γεγονός ότι η διαδικασία αυτή επέσυρε περαιτέρω έξοδα δεν αρκεί, κατά την άποψή μου, για να συναχθεί ότι, λόγω αυτού, κατέστη αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερής η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.

29. Προκειμένου να διαπιστωθεί αν τηρήθηκε η αρχή της ισοδυναμίας, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξετάσει αν οι διατάξεις του αυστριακού δικαίου σχετικά με την απόδοση των εξόδων των ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασιών εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι λιγότερο ευνοϊκές από τις σχετικές με την απόδοση των εξόδων στις παρεμφερείς διαδικασίες ενώπιον εθνικών δικαστηρίων. Συναφώς, ανακύπτουν δύο σημαντικά επιμέρους ζητήματα. Κατ' αρχάς, πρέπει να καθορίσει ποιο είναι το κατάλληλο κριτήριο συγκρίσεως, ήτοι με ποια διαδικασία ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πρέπει να συγκριθεί η διαδικασία του άρθρου 234 ΕΚ. Για τον σκοπό αυτό πρέπει να εξετάσει τα βασικά χαρακτηριστικά των δύο διαδικασιών[14]. Ακολούθως, πρέπει να καθορίσει αν το σύστημα αποδόσεως των δικαστικών εξόδων είναι λιγότερο ευνοϊκό στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως σε σχέση με την παρεμφερή διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Για τον σκοπό αυτό πρέπει επίσης να εξετάσει τα βασικά χαρακτηριστικά της οικείας κανονιστικής ρυθμίσεως[15].

30. Η διαφωνία των διαδίκων ως προς τον τρόπο καθορισμού του ποια διαδικασία ενώπιον εθνικού δικαστηρίου είναι παρεμφερής με τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως καθιστά εμφανή την πολυπλοκότητα του καθορισμού κατάλληλου κριτηρίου συγκρίσεως σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Σύμφωνα με το

13 — Βλ., από την πρόσφατη νομολογία, απόφαση της 16ης Μαΐου 2000, C-78/98, Preston κ.λπ. (Συλλογή 2000, σ. I-3201, σκέψη 31), και απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2001, C-52/99 και C-53/99, Camarotto και Vignone (Συλλογή 2001, σ. I-1395, σκέψη 21).

14 — Βλ. απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 1998, C-326/96, Levez (Συλλογή 1998, σ. I-7835, σκέψεις 39 και 43), και προπαρατεθείσα απόφαση Preston (σκέψη 49).

15 — Βλ. απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και Van Veen (Συλλογή 1995, σ. I-4705, σκέψη 19), και προπαρατεθείσα απόφαση Levez (σκέψη 44).

Αυστριακό Δημόσιο (εναγόμενο) — καθώς και κατά την άποψη της Επιτροπής —, είναι λογικό να συγκριθεί η υποβολή από το Verwaltungsgerichtshof προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο κατά το άρθρο 234 ΕΚ με την εθνική διαδικασία κατά την οποία το Verwaltungsgerichtshof υποβάλλει στο Verfassungsgerichtshof αίτηση, που έχει τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος ως προς την κύρια δίκη, στο πλαίσιο της «Gesetzprüfungsverfahren». Αντιθέτως, η Clean Car θεωρεί ότι η διαδικασία αυτή πρέπει να συγκριθεί με την περίπτωση στην οποία το Oberster Gerichtshof καλεί, σύμφωνα με το άρθρο 234 ΕΚ, το Δικαστήριο να ερμηνεύσει διάταξη του κοινοτικού δικαίου.

31. Πάντως, οι διάδικοι συμφωνούν ότι η αυστριακή κανονιστική ρύθμιση σχετικά με την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων είναι περίπλοκη. Εκπρόσωπος του Αυστριακού Δημοσίου (εναγομένου) εξήγησε, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι το αυστριακό δίκαιο προβλέπει διαφορετικά συστήματα για την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων, ανάλογα με τη φύση της διαδικασίας και με το δικαστήριο που έχει επιληφθεί της διαφοράς. Για παράδειγμα, στις διοικητικές διαδικασίες κάθε διάδικος φέρει τα δικαστικά του έξοδα. Εντούτοις, στις διαδικασίες ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof ισχύει σύστημα παρεκκλίσεως, υπό την έννοια ότι προβλέπεται βέβαια απόδοση ων δικαστικών εξόδων, αλλά σε περιορισμένη κλίμακα: τα δικαστικά έξοδα αποδίδονται κατ' αποκοπή. Στις αστικές υποθέσεις στις οποίες δεν υπάρχει αντιδικία (εκούσια δικαιοδοσία), κάθε διάδικος φέρει επίσης, κατ' αρχήν, τα δικαστικά του έξοδα. Αντιθέτως, στις αστικές υποθέσεις στις οποίες υπάρχει αντιδικία, το αυστριακό δίκαιο προβλέπει ότι το δικαστήριο μπορεί να καταδικάσει τον ηττηθέντα διάδικο στο σύνολο των δικαστικών εξόδων.

32. Η Clean Car ισχυρίστηκε επίσης ότι το αυστριακό σύστημα αποδόσεως των δικαστικών εξόδων παραβιάζει την αρχή της ισοδυναμίας, δεδομένου ότι υφίσταται κανονιστική ρύθμιση σχετικά με την απόδοση των εξόδων της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ σε ορισμένες μόνον περιπτώσεις. Θεωρώ ότι η άποψη αυτή είναι αβάσιμη. Η αρχή της ισοδυναμίας δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβλέπουν για όλες τις διαδικασίες ενώπιον εθνικών δικαστηρίων το ίδιο σύστημα αποδόσεως των δικαστικών εξόδων με αυτό που εφαρμόζεται στις ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίες εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

33. Κατά την άποψή μου, για την εφαρμογή της αρχής της ισοδυναμίας, πρέπει κατ' αρχάς να ληφθεί υπόψη η φύση της διαδικασίας ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Σε κάθε ειδική διαδικασία πρέπει να εντοπίζεται, ως κριτήριο συγκρίσεως, ένα παρεμπίπτον ως προς την κύρια δίκη ζήτημα εθνικού δικαίου που να είναι παρεμφερές με την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Ακολούθως, πρέπει να εξετάζεται, βάσει των κατά περίπτωση εφαρμοστέων δικονομικών διατάξεων, αν η κανονιστική ρύθμιση σχετικά με την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων που εφαρμόζεται στην ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι λιγότερο ευνοϊκή από τη ρύθμιση που εφαρμόζεται στην παρεμφερή διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Στην περίπτωση που η ρύθμιση που εφαρμόζεται στις παρεμφερείς διαδικασίες ενώπιον εθνικών δικαστηρίων προβλέπει ότι κάθε διάδικος φέρει τα δικαστικά του έξοδα, η ρύθμιση αυτή μπορεί επίσης να εφαρμοστεί και για τα έξοδα της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Όταν ο νικήσας στην κύρια δίκη διάδικος μπορεί να ζητήσει από τον ηττηθέντα διάδικο τα πρόσθετα έξοδα

στα οποία υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαδικασίας επί παρεμπίπτοντος ζητήματος ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, η ρύθμιση αυτή πρέπει επίσης να εφαρμοστεί στα έξοδα της δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

34. Αν στο εθνικό δίκαιο εφαρμόζεται σύστημα κατ' αποκοπή αποδόσεως των δικαστικών εξόδων, το δικαστήριο πρέπει, κατά την άποψή μου, να εφαρμόσει την αρχή της ισοδυναμίας, λαμβάνοντας υπόψη ότι, κατά την επιλογή των στοιχείων που υπολογίζονται για τον καθορισμό του κατ' αποκοπή ποσού στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, δεν υπολογίστηκαν ενδεχόμενως τα πρόσθετα έξοδα — όπως, για παράδειγμα, τα αυξημένα έξοδα μετακινήσεως και διαμονής — που επισύρει η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου στο Λουξεμβούργο.

35. Εντούτοις, όπως προαναφέρθηκε, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί τελικά, ανάλογα με τις εκάστοτε περιστάσεις, επί της τηρήσεως της αρχής της ισοδυναμίας.

IV — Πρόταση

36. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο ερώτημα που του υπέβαλε το Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien ως εξής:

«Όταν εθνικό δικαστήριο αποφαίνεται επί των δικαστικών εξόδων διαδικασίας ενώπιον εθνικού δικαστηρίου σύμφωνα με το άρθρο 104, παράγραφος 6, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η απόφασή του δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκή από απόφαση σχετική με την επιδίκαση δικαστικών εξόδων σε παρεμφερή διαδικασία ενώπιον εθνικού δικαστηρίου που έχει τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος ως προς την κύρια δίκη.»